

Шолпанқұлова Г.К.,^{1} Сұлтанова Э.,¹ Сайдахметов Б.С.²*

*¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан*

*²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы*

«МӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада педагогтердің кәсіби іс-әрекетінде мәдени құзыреттілігін дамыту мәселесі қарастырылады. Қазіргі уақытта білім берудің теориясы мен тәжірибесінде мәдениет тұрғысынан білім беруге және тәрбиенің мәдени идеяларына тұжырымдамалық тұрғыдан бетбұрыс жасалуда. Адамның қазіргі әлемге кірігуін қамтамасыз етудің жаһандық міндетімен, оның үнемі өзгеріп отыратын өмір сүру жағдайларына тиімді бейімделуімен байланысты білім беру мақсаттары саласындағы өзгерістер әлеуметтік бағдарланған нәтижеге қол жеткізу мәселесін шешуді қажет етеді. Сонымен мәдениет педагог тұлғасының ішкі (психологиялық, рухани) қасиеттерді ғана емес, сонымен қатар олардың іс-әрекет тәсілдері мен оның нәтижесін де қамтиды. Сондықтан педагогтардың мәдени құзыреттілігін дамытуға дайындығының әдіснамалық негізі ретінде мәдени тұғырды басшылыққа алу осы педагогикалық үдерістің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мәдени тұғыр мәдениетті құндылықтар жүйесі ретінде меңгеруді және педагог тұлғасының дамуын, өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етсе, ал құзыреттілік тұғыр қазіргі білім берудің іргелі парадигмасы ретінде білім берудің жаңа үлгісінде педагогтың кәсіби құзыреттілігімен қатар мәдени құзыреттілігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Мәдени құзыреттілік педагогтердің мәдениет саласындағы білімі, біліктілігі, дағдылары мен тәсілдерінің жиынтығын, әлеуметтік және кәсіби іс-әрекетінің өнімділігін анықтайтын қабілетін, қасиетін және сапаларын сипаттайды. Зерттеу мәселесіне байланысты педагогтерден сауалнама алынып, нәтижесінде «мәдени құзыреттілік» ұғымына қатысты алғашқы түсінік деңгейлері анықталды. Зерттеу мақсатына сәйкес педагогтердің кәсіби іс-әрекетінде мәдени құзыреттілігін дамыту мәселесінің теориялық-әдіснамалық негіздеріне талдау жасалынып, оны шешудің практикалық жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: құзырет, құзыреттілік, мәдениет, мәдени құзыреттілік, мәдени тұғыр, құзыреттілік тұғыр, педагогикалық іс-әрекет, кәсіби құзыреттілік.

Sholpankulova G. ^{1} Sultanova E.,¹ Saydakhmetov B.²*

*¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

*²Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Republic of Kazakhstan*

CULTUROLOGICAL COMPETENCE: ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT

Abstract

This article deals with the problem of developing the cultural competence of teachers in their professional activities. Currently, in the theory and practice of education from the point of view of culture, there is a conceptual turn towards education and cultural ideas of education. Changes in the field of educational goals associated with the global task of ensuring the integration of a person into the modern world, its effective adaptation to constantly changing living conditions, require solving the problem of achieving a socially oriented result. Thus, culture includes not only the internal (psychological, spiritual) qualities of the teacher's personality, but also his methods of activity and their results. Therefore, the use of a cultural platform as a methodological basis for preparing teachers for the development of cultural competence makes it possible to ensure the effectiveness of this pedagogical process. The cultural approach ensures the mastery of culture as a system of values and the development of the personality of the teacher,

self-realization, and the foundation of competence plays an important role in the development of the professional competence of the teacher, as well as cultural competence in the new model of education as a fundamental paradigm of modern education. Cultural competence characterizes the totality of knowledge, qualifications, skills and methods of teachers in the field of culture, abilities, qualities and qualities that determine the productivity of social and professional activities. In connection with the research problem, a questionnaire was taken from teachers, as a result of which the first levels of understanding associated with the concept of «cultural competence» were determined. In connection with the research problem, a questionnaire was taken from teachers, as a result of which the first levels of understanding associated with the concept of "cultural competence" were determined. In accordance with the purpose of the study, the theoretical and methodological foundations of the problem of developing the cultural competence of teachers in their professional activities are analyzed and practical ways of solving it are proposed.

Keywords: competence, competence, culture, cultural competence, cultural approach, competence-based approach, pedagogical activity, professional competence.

Шолтанкулова Г.К.,^{1} Султанова Э.,¹ Сайдахметов Б.С.²*

*¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан*

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ: СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема развития культурной компетентности педагогов в профессиональной деятельности. В настоящее время в теории и практике образования с точки зрения культуры происходит концептуальный поворот к образованию и культурным идеям воспитания. Изменения в сфере образовательных целей, связанные с глобальной задачей обеспечения интеграции человека в современный мир, его эффективной адаптацией к постоянно меняющимся условиям жизни, требуют решения проблемы достижения социально ориентированного результата. Таким образом, культура включает в себя не только внутренние (психологические, духовные) качества личности педагога, но и его способы деятельности и их результаты. Поэтому использование культурной платформы как методологической основы подготовки учителей к развитию культурологической компетентности позволяет обеспечить эффективность данного педагогического процесса. Культурный подход обеспечивает овладение культурой как системой ценностей и развитие личности педагога, самореализацию, а фундамент компетентности играет важную роль в развитии профессиональной компетентности педагога, а также культурная компетентность в новой модели образования как фундаментальная парадигма современного образования. Культурологическая компетентность характеризует совокупность знаний, квалификаций, умений и методов педагогов в области культуры, способности, качества и качества, определяющие продуктивность социальной и профессиональной деятельности. В связи с проблемой исследования у преподавателей была взята анкета, в результате которой были определены первые уровни понимания, связанные с понятием «культурная компетентность». В соответствии с целью исследования анализируются теоретико-методологические основы проблемы развития культурной компетентности педагогов в их профессиональной деятельности и предлагаются практические пути ее решения.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, культура, культурологическая компетентность, культурологический подход, компетентностный подход, педагогическая деятельность, профессиональная компетентность.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында әлемдік білім беру кеңістігінің қазіргі заманғы үдерістеріне бағдарланған білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру заманауи педагогтарды құзыретті болуға міндеттейді. Жоғары білім беру жүйесіне жаңа мәртебе беру және оны бірегей элемент ретінде қабылдау, жоғары біліктілік пен дағдыға ие болу құзыреттілікті нәтижеге бағытталған білім беру жүйесінің сапалық өлшемі ретінде зерттеуді талап етеді.

Кәсіби стандартта педагогикалық іс-әрекет адамның қоғамдық пайдалы әрекетінің ерекше түрі, жас ұрпақты экономикалық, саяси, адамгершілік және эстетикалық мақсатқа сай өзіндік әрекетке дайындау деп анықталады. Сонымен бірге педагогтың еңбек қызметі келесідей белгіленеді: 1) оқыту; 2) тәрбиелеу; 3) әдістемелік; 4) зерттеушілік; 5) әлеуметтік-коммуникативтік [1, б. 2].

Кәсіби іс-әрекеттің құрылымына жалпы әрекеттің құрамындағы мотивтер, мақсаттар, құралдар, тәсілдері мен түрлері, алынған нәтижелер мен өнімдер енеді. Кәсіби әрекет осыған сәйкес адамнан кәсіби білімді, арнайы дағдылар мен кешенді біліктерді және маңызды кәсіби сапаларды қажет етеді.

Осы орайда, педагогтердің кәсіби және тұлғалық дамуының базалық факторы құзыреттілікпен қатар мәдени тұғыр маңызды болып табылады. Қоғам дамуының тарихи қалыптасқан деңгейі ретінде мәдениет туралы білім жиынтығына, гуманизм қағидаттарына, құндылық бағдарларына, мәдениетке негізделген әлеуметтік даму талаптарына сәйкес педагогқа мәдени өмірдің үдерістері мен құбылыстарын саналы түрде қабылдауға, кәсіби іс-әрекетті тиімді жүзеге асыруға, педагогикалық тәжірибеде қолдану дағдылары мен іскерліктеріне сүйенуге мүмкіндік беретін білім беру моделіне назар аударуды қажет етеді.

Үшінші мыңжылдықта білім берудің мәдени моделі білім берудің мәдени және құндылық мағыналарын әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде анықтайды. Мәдени сәйкестілік қағидасы педагогика ғылымында білім берудің мәдени моделінің маңызды компонентінің біріне саналады. Себебі, мәдениет біліммен қатар адами капиталын қалыптастырады, бұл тарихи код пен ұлттық сипаттың бөлігі деп саналады. Сондықтан бүгінгі таңда білім беру жүйесі үшін мәдени функцияларды күшейту оның қоғамдық және тұлғалық сапасын қамтамасыз ететін гуманитарлық мәдени тәжірибе саласы ретінде одан әрі дамудың шартына айналуға.

Осы тұрғыдан, білім беру саласындағы міндеттерді іс жүзінде жүзеге асыру барысында мәдениет пен білімнің өзара әрекеттесу мәселесі өзекті, білім мен мәдениеттің қарым-қатынасы назардан тыс қалмаған. Қарым-қатынас мәдениеті адам іс-әрекетінің сапалы бағалауы ретінде түсіндіріледі. «Білім» және «мәдениет» ұғымдарын синонимдік қатарға сәйкестендіруге және қоюға болмайды. Білім беру «жеке тұлғаны, қоғамды, ұлт пен мемлекетті дамытудың стратегиялық негізі, болашақтың кепілі», ал мәдениет жеке тұлғаның белгілі бір ортадағы өмірге бейімделу дәрежесін анықтайтын жеке тұлғаны қалыптастыру факторы болып табылады.

К.Д. Ушинский тұжырымдамасы білім беру жүйесінің ұлттық мәдени ерекшелікке тәуелділігін негіздеуге, халықтық мәдениеттің құрылымын жүйелі түсінуге, сабақтастығын қамтамасыз етуге бағытталған [2, б. 57].

С.И. Гессен «Мәдениет педагогикасы» еңбегінде білім мен мәдениет мақсаттарының сәйкестігін зерттей отырып, мәдени құндылықтарға негізделген білім беру құрылымын қарастырады. Ол білімнің басты мақсаты «тұлғаны жоғары мәдени құндылықтармен таныстыру», - деп есептейді [3, 13 б.].

А. Дистервег мәдени сәйкестілік қағидасын алғаш рет тарихи қол жеткізілген мәдениет деңгейі мен қоғамның тәрбиелік идеалын ескере отырып, оқу үдерісін ұйымдастыруды алғашқылардың бірі болып ғылыми тұрғыдан негіздеді. Ол «Оқытудың табиғилығы мен мәдениеттілігі туралы» мақаласында ол былай деп жазады: «бұл халықтың мәдениетінің кез-келген жағдайы, негізі берілген нақты нәрсе. Сондықтан қазіргі кездегі мәдениеттің деңгейі оң нәтижелерге қол жеткізсе, соған сәйкес әрекет етуді талап етеді. Басқаша айтқанда, мәдени түрде әрекет ету керек», - деп тұжырымдайды [4, б. 229].

Л.С. Выготский өткен ғасырдың 30-жылдарында оқуға мәдени көзқарастың теориялық негіздерін қалаған, адам дамуының мәдени және тарихи теориясы құрайды [5, б. 64].

Мәдени білім берудің педагогикалық аспектісін латын сөздерінің «cultura, homo cultures» (мәдени адам), яғни білімді мағынасы арқылы байқауға болады. Г.Гегель «мәдениетті игере отырып, адам біліммен айналыса алады деп сенді, өзін-өзі тәрбиелеу мәдениет жасаған үлгілер негізіне алынуы мүмкін», - деп тұжырымдады [6, б.231].

Педагогика ғылымында бұл идея ары қарай дамытылып, білім беру үдерісінде «мәдениет» феноменінің ролін түсінуді тереңдету, мәдени білім беру теориясы, білім мен мәдениет интеграциясы тұрғысынан зерттелуде. «Мәдениет» ұғымы әрқашан дін, ғылым, білім, адамдар мен мемлекеттің мінез-құлқының моральдық нормаларын қамтуы керек.

А.М. Новиков мәдени көзқарасты тұжырымдамалық-философиялық, технологиялық, психологиялық-педагогикалық тұрғыдан зерттейді. Тұжырымдамалық-философиялық тұрғыдан «адамзат мәдениетін білім мазмұнында қалай көрсету керек?» деген мәселені зерттей отырып, бір жағынан, қоғамдық сана формасындағы адамзат іс-әрекетінің объективті нәтижелері, екінші

жағынан, адамзат мәдениетінің дамуын білдіретін субъективті адами күштер мен қабілеттер, дүниетаным тұрғысынан көрсетуге назар аударады. Психологиялық-педагогикалық мәселелер тұжырымдасы: «нені оқыту керек, қалай оқыту керек, немен оқыту керек және кім оқытады/үйретеді? Білім беруді мәдениет адамын қалыптастыруға бағыттау білім берудің мазмұнын, атап айтқанда, «зияткерлік мәдениет», «адамгершілік мәдениет», «эстетикалық мәдениет», «ақпараттық мәдениет», «гуманитарлық мәдениет», «техникалық мәдениет», «кәсіби мәдениет» ұғымдарында ашудың қажеттілігін көрсетеді [7, б.472].

Педагогикалық білім беру мазмұны мен технологиясының мәдени негіздерін дамыту мәселесін ғалымдар (С.И.Архангельский, И.Я.Лернер, М.Н.Скаткин, Н.Д.Никандров, В.В.Краевский, А.А.Бейсенбаева, Н.Д.Хмель, Н.Н.Хан және т.б.) зерттеп, өз үлестерін қосты.

Н.Д.Хмель педагогика ғылымы тұрғысынан мәдениеттің мәнін тәрбиемен байланысты сипаттайды: «адамның мәнді күштерінің дамуының жоғары деңгейі мен оларды материалдық және рухани құндылықтарды жасау мен тұтыну бойынша жүзеге асыру тәсілдері, адамзаттың ғасырлар бойы жасағанын тәрбие арқылы бойға сіңіру адами жетілу дәрежесін көрсетеді» [8, б.76].

В.В.Краевский білім мазмұны бойынша мәдениеттану моделін ұсынады. Модельдің негізіне білімді әлеуметтік-мәдени прогреспен сабақтастыру идеясы алынады. «Мәдени тұғыр» тұжырымдамасында білім беру мазмұнын құрылымы жағынан адамзаттың педагогикалық бейімделген әлеуметтік тәжірибесі ретінде қарастырады: өмір шындығының әр түрлі салалары туралы білім жинау тәжірибесі, әрекеттің белгілі тәсілдерін орындау тәжірибесі, шығармашылық қызмет тәжірибесі және адам әрекетінің нысандары мен құралдарына эмоционалдылық құндылық қатынас тәжірибесі. Осы жүйе арқылы алған білім тұлғаның өмірлік дағдысын қалыптастырудың тетігіне айналады», - деп есептейді [9, б.23].

А.Я. Флиер тұлғаның құзыреттілігін мәдени тұрғыдан зерттеп, мәдени құзіреттілікті жеке адамның әртүрлі міндеттерді шешу қабілеті ретінде, сондай-ақ адамның сан алуан түрлі іс-әрекеттерді орындауы үшін қажетті білім, білік, дағдылар жиынтығы ретінде анықтады. Автор құзіреттілікті білім, білік, дағды арасындағы байланыстырушы буын ретінде қарастыра отырып, әртүрлі мәселелерді оңтайлы шешуді таңдау мүмкіндігі ретінде жаңа ақпаратты игеру және оны үнемі жаңарту, сыни ойлауды дамыту қажет деп есептейді [10, б.152].

Сонымен, құзырет белгілі бір жағдайлар шеңберіндегі сұрақтарға жауап табу мүмкіндігі немесе қабілеттілігі болса, яғни белгілі бір іс-әрекеттің ықтимал сапасы болса, құзыреттілік белгілі бір іс-әрекет саласындағы мәселелерді нақты жағдайда шешуге қабілеттілігі, ол кәсіби іс-әрекетте білім, білік, дағды және мінез-құлық қатынастарын жұмылдыру, іске асыру мүмкіндігін сипаттайды. Кәсіби құзыреттілік оқытушылық әрекетті жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін анықтайтын кәсіби білімнің немесе жеке сипаттамалардың жиынтығы.

Мәдени құзыреттілік мәдени білімінің, біліктің, дағдының және осы білімді кәсіби және педагогикалық іс-әрекетте үнемі жаңартып отыру қабілетінің жиынтығы ретінде анықталады.

Сондықтан мәдени құзыреттіліктің құрылымы нормативтік, жалпымәдени, педагогикалық, коммуникативтік құрауыштардан тұрады:

- нормативтік компонент оқу - тәрбие үдерісінде мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары талаптарын орындау және білім беру саласындағы заңнаманы сақтау туралы білімін бағалаумен анықталды;

- жалпымәдени компонент педагогтердің кеңістіктік-уақыт даму жағдайында «әлем бейнесі» туралы пікірі, азаматтық ұстанымы, өмірлік құндылықтары мен моральдық-этикалық қағидаларды ұстану ерекшеліктерімен айқындалады;

- коммуникативтік компонент кәсіби байланыстар саласындағы ынтымақтастық мәдениетін игеру деңгейі, педагогикалық үдерістегі жанжалды жағдайлардың алдын алу және шешу дағдылары арқылы анықталады;

- педагогикалық компонент педагогикалық ұстанымын, шығармашылық көзқарастарын диагностикалау құралдарымен және оларды қолдана алуымен сипатталады.

Көптеген зерттеушілер мәдени құзіреттілікті мәдениет диалогына енгуге мүмкіндік беретін жеке сапа-қасиет ретінде қарастырады.

Осы тұрғыдан алғанда, педагог тұлғасының мәдени құзыреттілігін сипаттайтын сапалары мен қасиеттерін төмендегідей бөліп көрсетіледі:

- әрекетшілдік сапа (жауапкершілік, нақтылық, еңбексүйгіштік); рефлексивтік сапа (ұқыптылық, білімпаздық, өзіне және өзінің санасына назар аудару – нормативтік компонент);

- эмпатиялық сапа (өзара түсіністік, қайырымдылық, әртүрлі жағдайларда ортақтаса білуге қабілеттілік - жалпымәдени);
- коммуникативтілік сапа (әділдік, талап қою, сенім, ұстамдылық - коммуникативтік);
- педагогтың адамгершілік қасиеттері (мәдениет, ұжымшылдық, тәртіп – педагогикалық компонент).

Сондықтан жоғары педагогикалық білім беруді мәдениеттендіру жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеру, мәдениеттер диалогын тану, әлем дамуының рухани, табиғи, әлеуметтік-гуманитарлық аспектілерінің бірлігін түсіну факторы болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Мақалада «мәдени құзыреттілік» ұғымының мәні мен мазмұны ашып көрсетуде қарастылып отырылған мәселені теориялық-әдіснамалық тұрғыдан негіздеуде талдау, контент талдау, салыстыру, жалпылау, сонымен бірге сауалнама әдістері басшылыққа алынды.

Сауалнаманың мақсаты педагогтердің мәдени құзыреттілік жөніндегі бастапқы түсініктерінің деңгейін айқындау болып табылады. Сауалнамада төмендегідей сұрақтар қамтылды:

1. «Құзырет», «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік», «мәдени құзыреттілік» ұғымдарының мағынасын қалай түсінесіз?

2. Қазіргі педагогтардың мәдени құзыретті болуы үшін оның қандай сапалық қасиеттерімен байланысты деп ойлайсыз?

Сауалнамаға мектеп педагогтері қатыстырылды. Сауалнама жабық, онда ұсынылған сұрақтарға берілген жауаптар нәтижесінің құпиялығының сақталуы және сауалнама жүргізудің ерекшеліктері түсіндірілді.

Сонымен педагогтердің құзыреттілік, мәдени құзыреттілік деңгейлерін жоғары, орташа, төмен деп бөлуге болады.

Жоғары деңгей: негізгі психологиялық-педагогикалық білімді меңгеру, кәсіби дағдыларды игеру, кәсіби іс-әрекетке жеке дара ынталандыру, педагогикалық практикада шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру, эмоционалды қанағаттану.

Орта деңгей: негізгі кәсіби білімді меңгеру, педагогикалық дағдыларды игеру, оларды кәсіби іс-әрекет үдерісінде дұрыс пайдалану, шығармашылық бастаманың болмауы.

Төмен деңгей: кәсіби білімнің болуы, тәжірибеде қолданылатын қажетті педагогикалық дағдыларды игеру, белгілі бір шығармашылық міндеттердің болмауы.

Нәтижелер. Сауалнама нәтижелері диаграммалар арқылы ұсынылады (1-2 – суреттер).

Сурет 1 – Педагогтердің «құзырет», «құзыреттілік», «мәдени құзыреттілік» ұғымдары жөніндегі түсініктерінің деңгейі

Сурет 2 – Педагогтердің мәдени құзыреттіліктің құрылымы туралы түсініктерінің деңгейі

Зерттеуіміз үшін ең алдымен «көпмәдениетті қоғамдағы өмірге қатысты құзыреттер» және «өмір бойы оқу қабілетін жүзеге асыратын құзыреттер» маңызды болып табылады Құзыреттіліктер әмбебап (жалпығылыми, инструменталдық, әлеуметтік-тұлғалық және жалпымәдени) және кәсіби болып бөлінеді.

Білім берудегі құзыреттілік тұғырды қарастыруда «құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарын айырмашылықтарын білу қажет. Сонымен, құзыреттілікке негізделген тұғыр білім беру үдерісін жүзеге асыруда педагогтердің жетістіктерін бағалау (құралдарын, нысандарын, әдістерін) едәуір кеңейтуді және жаңартуды талап етеді, яғни кең жоспарда білімді бағалаудан (басым сипаттама ретінде) құзыреттілікті бағалауға көшуді көздейтін жаңа бағалау мәдениеті қалыптастырылуы тиіс.

Әлемдік білім беру тәжірибесіндегі «тұлғаның құзыреттілігі» анықтамасы орталық негізгі ұғым, біріншіден, білім берудің зияткерлік және практикалық құрамдас бөлігі, екіншіден, нәтижеден қалыптасатын білім мазмұнын түсіндіру идеологиясы; үшіншіден, мәдениет пен іс-әрекеттің кең салаларына қатысты бірқатар біртекті және тығыз байланысты ұғымдарды қамтиды.

Еуропалық біліктілік құрылымының контекстінде «құзыреттілік білімді, дағдыларды және тұлғалық, әлеуметтік және/немесе әдіснамалық қабілеттерді жұмыста немесе оқу іс-әрекетінде, кәсіби және тұлғалық дамуда пайдалану мүмкіндігін» білдіреді. IEEE Reusable Competency Definition (RCD) сәйкес, «құзырет» оқыту, тәрбиелеу немесе оқыту контекстінде сипатталуы мүмкін білімнің, дағдының, қарым-қатынастың, қабілеттің немесе білім беру мақсатының кез-келген түрі ретінде анықталады. «Еуропа үшін түйінді құзыреттер» симпозиумында бүгінгі күннің білім беру сапасының негізгі критерийі болып табылатын кәсіби маманда болуы керек құзыреттер белгіленген [11, б.20].

Дублин дескрипторларының контекстінде құзыреттіліктің барлық түрлерін екі түрге бөлуге болады: интегралды (түйінді, әмбебап) және дифференциалды (кәсіби, пәндік мамандандырылған). TUNING халықаралық жобасы шеңберінде интегралды құзыреттерді жіктеуді бөліп көрсете отырып, интегралды құзыреттер зерттелді: жүйелік, инструменталдық, тұлғааралық [12, б. 143].

Құзыреттілік білім мен дағдылардан әлдеқайда кең, ол психологиялық және әлеуметтік қасиеттерді жұмылдыруға негізделген күрделі талаптарды орындау қабілетін білдіреді. Мысалы, Словакияда құзыреттер, әсіресе түйінді құзыреттер ұлттық білім беру бағдарламасына негіз қалаушы бөлік ретінде енгізіледі [13, б.39].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде «құзыреттілік және «құзырет» ұғымдарын бөліп көрсетеді. Заманауи ғалымдар (В.И.Байденко, Э.Ф.Зеер, И.А.Зимняя, А.В.Хуторский) бұл ұғымдарды мағынасы бойынша анықтамайды, өйткені «құзыреттілік» категориясы «құзырет» категориясымен салыстырғанда кеңірек, мазмұны тереңірек толтырылған.

В.И. Байденконың пікірі бойынша құзыреттілік тәсілінің логикасы кәсіптік білім берудің барлық парадигмасын, оның ішінде педагогикалық кадрларды қайта даярлау және біліктілігін арттыру шеңберінде жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді, оқыту әдістерін, тыңдаушыларды оқыту

сапасын қамтамасыз етуді бағалауды өзгертуді талап етеді. Алайда, ең маңызды өзгеріс құзыреттілік тәсіл білім беру үдерісінің орталық фигурасы білім алушы болып табылатын, ал оқытушы оқытудың ұйымдастырушылық - технологиялық ортасы мен білім алушылар арасында тәлімгер, делдал (mediator) болатын студентке орталықтандырылған оқыту парадигмасына қайта бағдарлануды талап ететіндігімен байланысты [14, б. 11].

Сөздік, анықтамалық және энциклопедиялық дереккөздерге сәйкес «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдары мағынасы жағынан да, мазмұны жағынан да бір-бірін алмастырмайды. Осылайша, «құзыретті» терминінің мағынасын қарастырудың қажеттілігі туындайды. Әр түрлі педагогикалық әдебиет көздерінде бұл ұғым белгілі бір салада білімді, хабардар, беделді немесе кез-келген салада терең білімге ие ретінде қарастырылады.

Жалпы педагогикалық әдебиеттерде (Дж.Равен, В.В.Сериков, В.Д.Шадриков) «құзыреттілік» ұғымы білім, білік, дағды (мазмұндық бөлік), кәсіби шеберлік деңгейі және жеке тұлғаның құрылымы (құрылымдық сипаттама), маманның алдағы жұмысқа дайындығы (жеке тұлғаның жай-күйінің сипаттамасы) компоненттерін қамтиды. Құзыреттер базалық білім, дағды және тұлғалық қасиеттерден тұрады. Сондықтан, құзыреттілік тұлғаның құндылықтық, мінез-құлық, мотивациялық, эмоционалды-ерікті, танымдық нәтижелерін құруға ықпал ететін білімнің, құндылықтар мен қатынастар жүйесінің жиынтығы, белгілі бір салада табысты қызмет ету үшін білімді, дағдыларды және жеке қасиеттерді қолдану мүмкіндігі, құзыреттілігі жеке қасиеттерімен жұмысқа қабілеттілігімен, еңбекқорлығымен, ынтасымен, жауапкершілігімен нығайтылуы тиіс және т.б. Сонымен құзыреттілікті түсіндірудің анықтамалық көздеріне сәйкес жасалған контент талдау оның жетекші сипаттамалары ретінде іс-әрекеттің сәтті орындалуына ықпал ететін белгілі бір білім, білік, дағдыны бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. (1-кесте).

Кесте 1- «Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдарына контент талдау

Авторлар	Анықтама
Хуторской А.В.	Құзыреттілік тиісті құзыретке ие болу, оның белгілі бір әлеуметтік және жеке маңызды саладағы тәжірибесіне байланысты жеке қасиеттердің жиынтығы, құзырет белгілі бір саладағы білім мен тәжірибе, сондай-ақ тұлғаның дәстүрлі емес жағдайларда сәтті әрекет ету қабілеті [15, б.59].
Құдайбергенова К.	«Құзырлылық» ұғымы соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде енгізіліп отырған ұғым дей отырып, құзыреттілік көзқарасқа сәйкес, жоғары білім беру мазмұнын құрылымында «оқу пәні мазмұны мен әдістемесі соңғы нәтижеге – маманды кәсіптік даярлауға бағытталуы керек» деген қағиданы сақтау қажет. Құзырет «түлектердің нені жасай алады, қандай іс-әрекет тәсілдерін игерді» - деген мағына береді [16, б. 37].
Токарев С.Н.	Құзыреттілік – бұл танымдық, операциялық, технологиялық ғана емес, сонымен бірге мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлықты компоненттерді де қамтиды [17, б.251].
Краевский В. В	Құзыреттілік – бұл тұлғаның еңбек іс-әрекетінде білім, білік және тәжірибені қолдану қабілеті, иелену құзыреттілігін қоса алғанда, тиісті қасиеттері [18, б.135].
Зеер Э.Ф.	«Құзыреттілік – бұл тиімді, нәтижелі қызмет үшін алдын-ала белгіленген әлеуметтік талап; тұтас және жалпылама жүйелендірілген жиынтық [19, б. 347].
Новиков А. М.	Құзыреттілік – бұл өздігінен іске асырылатын қабілетті, өмірлік мәселелерді шешуге бағытталған, білім алушыларға негізделген оқу және өмірлік тәжірибесі, оның құндылықтары мен қабілеттері [7, б. 468].
Спенсер-мл., Лайл М., Спенсер, Сайн М.	Құзыреттілік – бұл жеке тұлғаның негізгі сапасы, тиімділікке себептік қатынасы бар және/немесе ең жақсы критерийлер негізінде жұмысты орындау немесе басқа жағдайларда, болжамды орындау, оның сапасы нақты критерийлер негізінде бағаланады [20, б. 10].

Кестеде көрсетілгендей, кәсібилік синонимінен, оның негізгі компонентіне, түлектің кәсіби дайындығының сапасын бағалаудың маңызды өлшеміне, «құзыреттілік» анықтамасын түсіндіруге дейінгі эволюция үздіксіз білім беру үдерісінде де, кәсіби іс-әрекетте де алынған білім мен өмірлік тәжірибеге негізделген адамның жалпы қабілеті мен кәсіби іс-әрекетке дайындығы ретінде байқалады. Бұл «кәсіби құзыреттілік» ұғымын анықтауға мүмкіндік береді.

Талқылау. Кәсіби құзыреттіліктің маңызды ерекшеліктерін қарастыратын болсақ, егер педагог педагогикалық іс-әрекетті жоғары деңгейде орындаса, сонымен қатар жоғары нәтижелерге қол жеткізсе, онда бұл педагогты кәсіби құзыретті деп атауға болады. Сондықтан педагогтың кәсіби құзыреттілігі – бұл сапалы педагогикалық іс-әрекет үшін қажет кәсіби және тұлғалық қасиеттердің жиынтығы.

Демек «кәсіби құзыреттілік» ұғымы жеке тұлғаның кәсіби білімінің деңгейімен, қабілеттерімен, өзін-өзі жетілдіру және үздіксіз іскерлігімен, өз ісіне деген шығармашылығымен, жауапкершілігімен, теориялық білімдерін практикада тиімді қолдана алуымен анықталады.

И.Ю. Кривидина «құзыреттілік» ұғымын құзыретті мағынасына сәйкес қасиет ретінде анықтайды. «Педагогикалық құзыреттілік» ұғымымен қатар педагогтың шеберлігін, техникасы мен дағдыларын қарастырады. Педагогикалық шеберлік кәсіби білім мен педагогикалық техниканы қолдана білудің жеткілікті көрсеткіші ретінде түсіндіріледі [21, б. 327].

Педагогикалық кәсіби құзыреттілікті негіздеу бағытындағы зерттеулер (И.А. Зимняя, А.В.Хуторской және т.б.) сандық (отыз тоғызға дейін) және сапалық мазмұнының сан алуан түрлілігін дәлелдейді. Бұл анықтамаларда айырмашылықтармен қатар жалпы белгілер жеткілікті ұсынылады: кейбір жағдайларда тәжірибе мен білім негізге алынса, кейбір зерттеулерде құзыреттілік адамның жұмыста, оқуда, саясатта және жалпы қоғамда барабар бағдары ретінде қарастырылады.

И.А.Зимняяның құзыреттілікке берген анықтамасы келесі компоненттерді қамтиды: құзыреттілікті көрсетуге дайындық (мотивациялық аспект), онда дайындық субъективтік күштерді жұмылдыру ретінде қарастырылады; құзыреттілік мазмұнын білу (когнитивтік аспект); әр түрлі стандартты және стандартты емес жағдайларда құзыреттілік тәжірибесі (мінез-құлық аспектсі); құзыреттілік мазмұнына және оны қолдану объектісіне деген көзқарас (құндылық-мағыналық аспект); құзыреттілік көрінісі үдерісі мен нәтижесін эмоционалды-еріктік реттеу [22, б.24].

Б.С. Гершунский жеке тұлғаның онтогенетикалық дамуындағы кәсіби құзыреттіліктің мәнін ашып, «әр адам жаңа білім деңгейлеріне келесі баспалдақтар бойынша: қарапайым және функционалдық сауаттылық; жалпы білім; кәсіби құзыреттілік; кең мәдениетті игеру; жеке менталитеттің қалыптасуы дәйекті қозғалыс нәтижесінде жеке тұлға болып қалыптасу үдерісіне ене алады», - деп есептейді [23, б. 46].

Н.А. Колесникова «кәсіби құзыреттілік» ұғымының мағынасын «кәсіби іс-әрекет барысында маман тағайындаған, рефлекстелген әлеуметтік және тұлғалық маңызды құзыреттер жүйесі», - деп тұжырымдайды. Автор кәсіби құзыреттіліктің мәнін түрлері (функционалдық-іс-әрекеттік, әмбебаптық, аксиологиялық және тұлғалық-іс-әрекеттік) негізінде ашып көрсетеді [24, б.].

Н.В. Кузьмина «кәсіби педагогикалық құзыреттілік» терминін енгізеді. Бұл оқытушының практикалық мәселелерді жақсы шешу үшін ғылыми және практикалық білімді қалыптастырудағы негізгі дағдыларының жиынтығы ретінде қарастырылады. Автордың пікірінше, педагогикалық құзыреттілік келесілерді қамтиды: арнайы педагогикалық, әдістемелік, әлеуметтік-психологиялық, дифференциалдық-психологиялық және аутопсихологиялық [25, б. 105].

Педагогикалық құзыреттілік, тиісінше, педагогикалық шеберліктің бір бөлігі болып табылады, өйткені ол білімді, білікті, дағдыларды игеруді және қолдануды, кәсіби-тұлғалық сипаттамаларды арттыруды қамтиды.

Педагогтың мәдени құзыреттілігі бір жағынан білімді жинақтау және олардың деңгейін жоғарылату қабілетіне, екінші жағынан мәдени негіздерді игеруге қатысты білімнің әртүрлі салалары арасында қауымдастықтар құру және қарым-қатынас құру қабілетіне негізделеді: Бұл жағдайда білімді меңгеруге, дәстүрлі және инновациялық технологияларды қолдану тиімділігін теориялық және практикалық талдауға дайындығын ескеру қажет. Сондықтан жоғарыда аталған барлық білім беру сатыларын сақтай отырып, кәсіби құзыреттілікті меңгеруге қол жеткізуге болады.

Сонымен жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне жасалған талдау кәсіби құзыреттілікті жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекетті атқаруына теориялық және практикалық әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі деп тұжырымдауға, оны мынадай тұрғыдан бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- арнайы құзыреттіліктер (өзінің мамандығына сәйкес білімі, біліктілігі, дағдысы, жаңа білім мен білікті өз бетімен меңгеру, өз еңбегінің нәтижесін бағалау, біліктілігінің болуы);

- әлеуметтік құзыреттіліктер (тіл туралы білімінің, коммуникативті мәдениетінің, топтың іс-әрекетке, басқамен ынтымақтастыққа қабілеттілігінің, өзінің іс-әрекетінің нәтижесіне, қоршаған ортасы мен құндылыққа дайындығының болуы);

- тұлғалық құзыреттіліктер (өзін-өзі тану бойынша біліктілік, дағдысының, кәсібін үнемі жетілдіруге, өзін-өзі белсендіруге, рефлексияға, кәсіби іс-әрекет тұлғаның дамуына дайындығының болуы).

Қорытынды.

Қорыта келгенде, педагогтың мәдени құзыреттілігін дамыту ерекшеліктерін теориялық негіздеуде жүйелілік, іс-әрекет, тұлғалық бағдарлық, құзыреттілік, мәдени тұғырлар басшылыққа алынады.

Педагогтердің мәдени құзыреттілігі білім беруді мәдениеттің бір бөлігі ретінде қабылдауға негізделген, теориялық-әдіснамалық, технологиялық-әдістемелік дайындығының бірлігі және білім беру кеңістігінде білім берудің мәдени моделін іс жүзінде жүзеге асыру қабілетін қамтиды.

Сонымен жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне жасалған талдау нәтижесі төмендегідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- құзырет жеке тұлға ішіндегі өзара байланысты қасиеттердің (білім, дағды, дағды, іс-әрекеті) жиынтығы болса, ал құзыреттілік – бұл практикалық және теориялық мәселелерді практикада, күнделікті өмірде шешу үшін білім мен дағдыларды қолдану мүмкіндігі;

- құзыреттер маман шешуі керек міндеттер, ал құзыреттілік – иеленуі керек құзыреттер жиынтығы;

- құзыреттілік жеке тұлғаның интегративті кешенді сипаттамасы, оның өмірдің әртүрлі салаларында туындайтын нақты практикалық мәселелерді шешу қабілеті;

- мәдениет адам іс-әрекетінің феномені, болашақ мамандарды дайындаудың жаңа философиясы, ең алдымен, болашақ педагогтардың пәндік құзыреттілігін қалыптастыруға және оның кәсібилігін дамытуға практикалық бағдарлық білім беру кеңістігінің мазмұнды компонентін біріктіруге бағытталған.

- мәдени құзыреттілік білім беруді мәдениеттің элементі ретінде түсіндіретін, білім берудің мәдени моделін педагогикалық практикада жүзеге асыру үшін қажетті нормативтік, жалпымәдени, коммуникативтік, педагогикалық құзыреттер жүйесі деп түсіндіріледі, оның басты мақсаты тұлғаның қабілеттерін еркін көрсететін, өмір бойы мәдени мұраны дамытуға ұмтылатын «мәдениет адамын» тәрбиелеу.

Демек, мәдени құзыреттілік кәсіби дайындығының сапасын анықтауда жетекші болып табылады. Ол тұлғаның интеллектуалдық, рухани, шығармашылық педагогикалық қабілеттерінің, тұлғалық қасиет-сапалардың жиынтығы, қалыптасқан педагогикалық іс-әрекет стилі, жалпы және өзіндік педагогикалық-психологиялық білімі, жағымды тәжірибесі, қарым-қатынасы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Педагогтың кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы.
2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. – Москва: Просвещение, 1968. -150с.
3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. – Берлин: Слово, 1923. - 85с.
4. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1956. - 300 с.
5. Выготский Л.С. Предмет и методы современной психологии/Под ред. Л.С. Выготского. М.: Изд-во БЗО при педфаке 2-го МГУ, 1929. - 191с.
6. Гегель Г. Сочинения: в 14 т. – Москва, 1959. – Т.4. - 440с.
7. Новиков А.М. Методология/А.М.Новиков, Д.А.Новиков. – М.: СИНТЕГ, 2007. - 680с.
8. Хмель Н.Д. Біртұтас педагогикалық процесті жүзеге асырудың теориясы мен технологиясы. – Алматы, 2003. - 128б.
9. Краевский В.В. Содержание образования: вперед к прошлому. – М.: Педагогическое общество России, 2000. - 230с.
10. Флиер А.Я. Культурная компетентность личности: между проблемами образования и национальной политики //Общественные науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 151-165.
11. Совет Европы: Симпозиум по теме «Ключевые компетенции для Европы». Док.DECS / SC / Sec (96) 43. – Берн, 1996. - 20с.

12. Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING)/[под ред. В. И. Байденко]. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 211с.

13. Lamiadiati, Darwin, Sukarman Purba. Professional Competence Strategy Teacher of Geographical Eyes (Casue State Senior High School 3 Medan And State Senior High School 15 Medan Medan)//IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME) e-ISSN: 2320–7388, p-ISSN: 2320–737X. Volume 7, Issue 6 Ver. II (Nov. – Dec. 2017), PP 39-45.

14. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С.5-13.

15. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно- ориентированного образования // Народное образование. – 2003.– № 2. – С. 58-64.

16. Кудайбергенова К.С. Құзырлылық табиғаты – тұлғаның өзіндік дамуында. Әдістемелік құрал, 2006. - 98б.

17. Токарев С.Н. Культурологическое образование в системе непрерывного образования //Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2005. – № 10. – Т. 5. – С. 251-260.

18. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М.: «Академия», 2007. -352с.

19. Зеер Э.Ф. Понятийно-терминологическое обеспечение компетентностного подхода в профессиональном образовании //Понятийный аппарат педагогики и образования. – М.: ВЛАДОС, 2007. – Вып. 5. – С. 347-350.

20. Спенсер-мл., Лайл М., Спенсер, Сайн М. Компетенции на работе /Пер. с англ. - М.: Педагогика, 2005. - 56с.

21. Кривидина И.Ю. Формирование профессионально-педагогической компетентности будущего учителя географии в процессе педагогической практики/И.Ю.Кривидина, И.А.Шевченко, Н.С.Лебедева, Е.В.Кутасова//Журнал Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 8 (часть 2) – С. 326-329.

22. Гершунский Б.С. Стратегические приоритеты развития образования России // Педагогика. - 1996. - № 5. – С. 46-54.

23. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Какого его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико- методологический аспект)// Высшее образование сегодня.– 2006. – № 8. – С. 24-33.

24. Колесникова Н.А. Совместное проектирование образовательного процесса педагогического колледжа как фактор развития профессиональной компетентности его преподавателей: Дис. канд. пед.наук. - Иркутск, 2002. - 24с.

25. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. - 144с.

References

1. Pedagogiñ kāsibī standartı. «Atameken» Qazaqstan Respwblıkası Ulttıq kāsipkerler palatasınıñ Basqarma tōrağasınıñ 2017 jılǵı 8 mawsımдаǵı №133 buyırǵı

2. Ushinskiy K.D. Izbrannyye pedagogicheskiye proizvedeniya. – Moskva: Prosveshcheniye, 1968. - 150s.

3. Gessen S.I. Osnovy pedagogiki. Vvedeniye v prikladnuyu filosofiyu. – Berlin: Slovo, 1923. - 85s.

4. Disterveg A. Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya. – M.: Uchpedgiz, 1956. - 300 s.

5. Vygotskiy L.S. Predmet i metody sovremennoy psikhologii/Pod red. L.S. Vygot-skogo. M.: Izd-vo BZO pri pedfakе 2-go MGU, 1929. - 191s.

6. Gegel' G. Sochineniya: v 14 t. – Moskva, 1959. – T.4. - 440s.

7. Novikov A.M. Metodologiya/A.M.Novikov, D.A.Novikov. – M.: SINTEG, 2007. - 680s.

8. Khmel N.D. Birtutas pedagogikalıq processtı jūzege asırwdıñ teoriyası men texnologiyası. – Almatı, 2003. - 128b.

9. Krayevskiy V.V. Soderzhaniye obrazovaniya: vpered k proshlomu. – M.: Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii, 2000. - 230s.

10. Fliyer A.YA. Kul'turnaya kompetentnost' lichnosti: mezhdı problemami obrazovaniya i natsional'noy politiki //Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. – 2000. – № 2. – S. 151-165.

11. *Sovet Yevropy: Simpozium po teme «Klyuchevyye kompetentsii dlya Yevropy»*. Dok.DECS / SC / Sec (96) 43. – Bern, 1996. - 20s.
12. *Bolonskiy protsess: poisk obshchnosti yevropeyskikh sistem vysshego obrazovaniya (proyekt TUNING)/[pod red. V. I. Baydenko]*. – Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2006. - 211s.
13. *Lamiadiati, Darwin, Sukarman Purba. Professional Competence Strategy Teacher of Geographical Eyes (Casue State Senior High School 3 Medan And State Senior High School 15 Medan Medan)/IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME) e-ISSN: 2320-7388,p-ISSN: 2320-737X. Volume 7, Issue 6 Ver. II (Nov. – Dec. 2017), PP 39-45.*
14. *Baydenko V.I. Kompetentsii v professional'nom obrazovanii (k osvoyeniyu kompetentnostnogo podkhoda) // Vyssheye obrazovaniye v Rossii. – 2004. – № 11. – S.5-13.*
15. *Khutorskoy A.V. Klyuchevyye kompetentsii kak komponent lichnostno- oriyentirovannogo obrazovaniya // Narodnoye obrazovaniye. – 2003.– № 2. – S. 58-64.*
16. *Kwdaybergenova K.S. Quzurılıq tabiğatı – tulğaniñ özindik damwında. Ädistemelik qural, 2006. - 98b.*
17. *Tokarev S.N. Kul'turologicheskoye obrazovaniye v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya //Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena. – 2005. – № 10. – T. 5. – S. 251-260.*
18. *Krayevskiy V. V. Osnovy obucheniya. Didaktika i metodika: ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy /V.V. Krayevskiy, A.V. Khutorskoy. – M.: «Akademiya», 2007. – 352 s.*
19. *Zeyer E.F. Ponyatiyno-terminologicheskoye obespecheniye kompetentnostnogo podkhoda v professional'nom obrazovanii //Ponyatiynyy apparat pedagogiki i obrazovaniya. – M.: VLADOS, 2007. – Vyp. 5. – S. 347-350.*
20. *Spenser-ml., Layl M., Spenser, Sayn M. Kompetentsii na rabote /Per. s angl. - M.: Pedagogika, 2005. -56s.*
21. *Krividina I.YU. Formirovaniye professional'no-pedagogicheskoy kompetentnosti budushchego uchitelya geografii v protsesse pedagogicheskoy praktiki/I.YU.Krividina, I.A.Shevchenko, N.S.Lebedeva, Ye.V.Kutasova // Zhurnal Sovremennyye naukoymkiye tekhnologii. – 2016. – № 8 (chast' 2) – S. 326-329.*
22. *Gershunskiy B.S. Strategicheskkiye prioritety razvitiya obrazovaniya Rossii // Pedagogika. - 1996. - № 5. - S. 46-54.*
23. *Zimnyaya I.A. Kompetentnostnyy podkhod. Kakogo yego mesto v sisteme sovremennykh podkhodov k problemam obrazovaniya? (teoretiko- metodologicheskii aspekt)// Vyssheye obrazovaniye segodnya.– 2006. – № 8. – S. 24–33.*
24. *Kolesnikova N.A. Sovmestnoye proyektirovaniye obrazovatel'nogo protsessa pedagogicheskogo kolledzha kak faktor razvitiya professional'noy kompetentnosti yego prepodavateley: Dis. kand. ped.nauk. - Irkut-sk, 2002. -24s.*
25. *Kuz'mina N.V. Akmeologicheskaya teoriya povysheniya kachestva podgotovki spetsialistov obrazovaniya. – M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2001. - 144s.*